

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Jild 3, Son 11

2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 11 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳақимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Тошкент давлат юридик университети.

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги

педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодири Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM"
масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Kucharov Jamshid Qulnazarovich

ROSSIYANING PAHTA YETISHTIRISH BORASIDAGI SINOV-TAJRIBALARI XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR (TURKISTON TO'PLAMI MATERIALLARI ASOSIDA) 11-14

Taʼbaev Amirbek Ashirbaevich

Б.Х.КАРМИШЕВА АСАРЛАРИДА “ИЛК ҚАБИЛАЛАР”ГА ОИД ЭТНОНИМЛАР МАСАЛАСИ 15-23

Ҳамаев Нодирбек Мўминович

ТУРКИСТОНДА ИСТИҚЛОЛ УЧУН КУРАШНИНГ РИВОЖЛАНИБ БОРИШИ ВА УНИНГ МАТБУОТДА ЁРИТИЛИШИ (1920-1924) 24-32

Tilavova Shahnoza Salohitdinovna

XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARIDA BUXORO AMIRLIGIDA JADIDLARNING FAOLIYATI 33-36

Қозоқов Тоҳиржон Қодиралиевич

НАМАНГАНДА ҚОЗИЛАР ВА СУДЛАР ТАРИХИ 37-42

Артикбаев Ойбек Салимахамаатович

ЎЗБЕК-ҚОЗОҚ ЭТНОМАДАНИЙ АЛОҚАЛАРИНИНГ ОИЛАВИЙ УРФ-ОДАТ ВА МАРОСИМЛАРДА НАМОЁН БЎЛИШИ (XX АСР ТОШКЕНТ ВОҲАСИ МИСОЛИДА) 43-56

Atavullayeva Shaxlo Musoyevna

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI BIRINCHI KONSTITUTSIYASINING YARATILISH TARIXI ... 57-62

8.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Қўчқаров Файзулло Абдужабборович

ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР – АГРАР СОҲАНИ ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ 63-70

Shao Junling

ANALYSIS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UZBEKISTAN'S REGIONAL ECONOMY .. 71-76

Ashirov Nurmurod Qulmatovich

RAQAMLI TECHNOLOGIYALARDAN KENG KO'LAMDA FOYDALANISHDA BANK TIZIMINI IMKONIYATLARINI OSHIRISH YO'LLARI 77-82

Togayev Salim Sobirovich

BANK XIZMATLARIGA BO'LGAN ISHONCHNI OSHIRISH YOHUD MIJOZNI JALB QILISHNING SAMARALI YO'LLARI 83-89

Саттаров Ғанижон Озодович

МИНТАҚА РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА ЭКСПОРТ САЛОҲИЯТИДАН ФОЙДАЛАНИШ ОМИЛЛАРИ 90-96

<i>Yakubova Samira</i> LEVERAGING PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS: STRATEGIES FOR OPTIMAL INVESTMENT FINANCING	97-102
<i>Abdualiyev Hamidulla Toxirjonovich</i> OLIY TA'LIM MUASSASASINING INNOVATSIYALARNI BOSHQARISH TIZIMIDAGI LOYIHALARNI BOSHQARISH OFISI	103-109
<i>Egamberdiyeva Salima Rayimovna</i> XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA QISHLOQ XO'JALIGIDA AKTIVLAR HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH	110-118
<i>Xolmamatov Diyor Haqberdievich</i> SANOAT KORXONALARINING BOZORDAGI MAVQEINI BAHOLASHDA SPACE TAHLIL USULIDAN FOYDALANISH	119-127
<i>Gafurova Dilshoda</i> INNOVATIVE MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION: ASSESSING STRATEGIES AND IMPACTS	128-132
<i>Xomidov Abdugaffor Axmadjonovich</i> TA'LIM SOHASIDA LOYIHALARNI BOSHQARISH	133-139
<i>Raxmonov Mirvoxid Rajabovich</i> NAVOIY VILOYATI ASOSIY KAPITALIGA INVESTITSIYALAR TUZILISHI VA DINAMIKASI TAHLILI	140-149
<i>Boyjigitov Sanjarbek Komiljon o'g'li</i> DON VA DONNI QAYTA ISHLASH KORXONALARIDA MARKETING XIZMATI SAMARADORLIGINI BAHOLASHDA SNW TAHLIL USULINING O'RNI VA UNI QO'LLASH XUSUSIYATLARI	150-159
<i>Aziza Umarova</i> AKSIYALARNI BIRLAMCHI OMMAVIY JOYLASHTIRISH (IPO) AMALIYOTI ORQALI MOLIYAVIY RESURSLARNI SHAKLLANTIRISHNING HORIJ TAJRIBASI	160-167
<i>Абдуллаев Бунёд Ўткирович</i> СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИДА ЭКОЛОГИК ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ	168-178
<i>Matjonov Bekjon Ravshonbekovich</i> SOME CHARACTERISTICS OF ENSURING FOOD SAFETY IN UZBEKISTAN	179-185
<i>Алиматова Наргис Абдухалиловна</i> КАМБАҒАЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШ-РАҚОБАТБАРДОШЛИК ОМИЛИ.....	186-197

09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

<i>Kobulniyazova Gulchexra Toshpulatovna</i> F. NITSSHE “HAYOT FALSAFASI” KONSEPSIYASI IJTIMOY RIVOJLANISHNING IRRATSIONAL ASOSI	198-204
<i>Qaxorov Pulotjon Xursanmurodovich</i> INSON MOHIYATI, UNING BIOLOGIK VA IJTIMOY TABIATI	205-211
<i>Турсунов Лочин Эркинович, Хакимова Дилноза Юсуфхоновна</i> РАЗВИТИЕ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ У ЖЕНЩИН В УЗБЕКИСТАНЕ	212-218
<i>Urinboyev Dilmurod Tura o'g'li</i> HUQUQIY FAOLLIK VA HUQUQIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH MUOMMOLARI.....	219-225
<i>Яздонов Зикирилло Шукуруллоевич</i> АЛ-ҲАКИМ АТ-ТЕРМИЗИЙНИНГ СЎФИЁНА ҚАРАШЛАРИ ВА МАЛОМАТИЙЛИККА МУНОСАБАТИ	226-231
<i>Nabiyev Maxsud Abdumannonovich</i> IQTISODIY MADANIYATNING MAZMUNIVAMOHIYATI	232-238
<i>Haydaraliyev Shuhratjon</i> MARKAZIY OSIYODA MILLATLARARO MUNOSABATLARNING MILLIY VA MINTAQAVIY XUSUSIYATLARI	239-243
<i>Хамраев Сардорбек Шарафутдинович</i> ЭКОТУРИЗМ ЖАРАЁНЛАРИНИ РИВОЖЛАНИШИНИНГ ТАРИХИЙ ЭВОЛЮЦИЯСИ..	244-250
<i>Xashimov Sheraxon Jo'raxonovich</i> O'ZBEKISTONNING XALQARO IMIDJINI YUKSALTIRISHDA MILLIY TURIZMDAGI EKOLOGIK TURIZMNING TUTGAN O'RNI	251-260
<i>Хатамова Рашида Закиржановна</i> ПАТРИОТИЗМ КАК ЭЛЕМЕНТ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ	261-266
<i>Патиев Холдор Икромович</i> ЖАДИДЧИЛИК ҚАРАШЛАРИ НЕГИЗИДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИНИНГ ВУЖУДГА КЕЛИШИ ВА ЖАМИЯТДА РИВОЖЛАНИШИ	267-275
<i>Ismoilova Hayitxon Maxammadjonovna</i> FARG'ONA VODIYSIDA OILA URF-ODATLARI VA QADRIYATLARINING TRANSFORMATSIYASI VA UNING IJTIMOY JARAYONLARIDA NAMOYON BO'LISH XUSUSIYATLARI	276-280
<i>Raximova Rayxon Abdurasulovna</i> GLOBALLASHUV VA OILA AXLOQIY MADANIYATINING O'ZARO ALOQADORLIGI	281-287
<i>Raxmankulov Farhod Raximkulovich</i> MULKDORLAR QATLAMIDA IJTIMOY MAS'ULIYAT TUYG'USINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI	288-292
<i>Shirinov Anvar Qanoatovich</i> MARKAZIY OSIYODA INSON TARAQQIYOTINING DOLZARB MASALALARI	293-299

Xandamova Marifat Akramovna
 “OSOR AL-BOQIYA” – ABU RAYHON BERUNIY ILMIIY IJODINING DURDONASI..... 300-304

Teshaboev Muhiddin Marifovich
 IJTIMOIIY DAVLATDA IJTIMOIIY ADOLATNI TA’MINLASH VA IJTIMOIIY INSTITUTLARNING
 MAQSADI 305-311

Karimov Rahmat Rahmonovich, Bekbayev Rauf Rustamovich
 MADANIY ANTROPOLOGIYA FANINING PREDMETI VA IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLAR
 TIZIMIDAGI O’RNI 312-320

Talapov Baxriddin Alijanovich
 DEMOKRATIYA VA SHARQONA BOSHQARISHNING ETNODIFFERENSIAL
 XUSUSIYATLARI 321-326

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Ayuzmuratova Nurjamal Dastembayeva
 КАРАКАЛПАКСКИЕ ЖЕНСКИЕ ЛИЧНЫЕ ИМЕНА..... 327-332

Olga Filippova
 ADDING REDUNDANCY FUNCTIONS TO CLUSTERED IMPLEMENTATION 333-345

Egamnazarova Zaynab Xolmurod qizi
 INGLIZ TILIDAGI RIELTORLIK FAOLIYATIGA OID TERMINLARNING O’ZBEK TILI O’ZLASHISH
 MASALALARI 346-351

Narzieva Gulnoza Akbarovna
 LEKSIK BIRLIKLARDA MILLIY – MADANIY KOD IFODASI 352-357

Qodirova Mukaddas Tog’ayevna, Ibragimova So’g’diyona Ikrom qizi
 INGLIZ-O’ZBEK TILLARIDA VERBAL VA NOVERBAL MULOQOT TABULARINING
 QO’LLANILISHI 358-362

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР

Tўраев Сардор Абдихаким ўғли
 ИНТЕРНЕТ ТАРМОҒИДАН ФОЙДАЛАНИБ СОДИР ЭТИЛАДИГАН ЖИНОЯТЛАРНИНГ
 ОЛДИНИ ОЛИШНИНГ УМУМИЙ ЧОРАЛАРИ 363-371

Атаев Шокир Куранбаевич
 ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ МАЪМУРИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ
 АСОСЛАРИНИ ЯНАДА ЛИБЕРАЛЛАШТИРИШ 372-377

Юсупов Илхомжон Ибодиллаевич
 ҲУҚУҚИЙ АНИҚЛИК ПРИНЦИПИНING АЙРИМ НАЗАРИЙ - ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ
 ХУСУСИДА 378-385

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Adizova Nigora Baxtiyorovna
 MUAMMOLI TA’LIM ASOSIDA BOSHLANG’ICH SINIF O’QUVCHILARINING DIVERGENT
 TAFAKKURINI TARBIYALASH VA RIVOJLANTIRISH 386-390

<i>Tkacheva Anastasiya Aleksandrovna</i> O'ZBEKISTON OLIY O'QUV YURLARI TALABALARINING IJTIMOYIY-MADANIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH UCHUN ISPAN TILINI O'QITISHDA VIRTUAL REALLIKDAN FOYDALANISH	391-400
<i>Uralova Muxabbat Sanjar qizi</i> BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISINING IJODIY-METODIK FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH.....	401-406
<i>Kenjabaev Jahongir Abdusalimovich</i> METHODOLOGY FOR TEACHING ENGLISH BASED ON INTERNET RESOURCES	407-411
<i>Abdusamatov Alisher Sobirovich</i> TA'LIMNI LOYIHALASHTIRISH JARAYONIGA SEMIOTIK YONDASHUV	412-417
<i>Ibragimova Ehtiyotxon Ismailovna, Sobirova Nargiza Numonjonovna</i> TA'LIMDA NOVERBAL VOSITALARNING O'RNI	418-422
<i>Babayeva Maxfuza Abduvaitovna</i> TA'LIMDA FANLARARO BOG'LANISHNING AHAMIYATI	423-429
<i>Nazarova Zarrina Allaberdiyevna</i> MAKTAB O'QITUVCHILARINING KREATIV SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI.....	430-435
<i>Jumayeva Gulnora Tursunpulatovna</i> O'QITUVCHILARINING KASBIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING SHART- SHAROITLARI	436-442
<i>Умаров Азиз Авазович</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АУДИОВИЗУАЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА	443-447
<i>Ahmadjonova Odina Anvarjon qizi</i> INGLIZ TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING KOMMUNIKATIV NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI(STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYASI MISOLIDA).....	448-453
<i>Otamurodova Shamsu Qamar Otamurodovna</i> DIVERSIFIKATSIYA TAMOYILI ASOSIDA TALABALARNING KREATIVLIGINI YUZAGA CHIQRISH METODIKASI	454-461
<i>Komilov Nodirbek Bokijonovich</i> THE IMPORTANCE OF THE HISTORY OF MEDICINE IN INCREASING THE EXCLUSIVE COMPETENCE OF FOREIGN STUDENTS	462-466
<i>Sapieva Nargiza Mamayusufovna</i> IQTIDORLI O'QUVCHILARNING KREATIV FIKRLASH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNI IJTIMOIY-PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASH	467-478
<i>Norqobilova Rayxona Davlatovna</i> XORIJIY FANLARDAN BOLALARNING MAKTABGA TAYYORGARLIGINING DIAGNOSTIKASI	479-484

<i>Mamatkodirov Maxammadali Mamatisakovich</i> SINFDAN TASHQARI MASHG'ULOTLAR UCHUN RAQAMLI VOSITALAR VA PLATFORMALARNI HAMDA O'QITISH USULLARINI TANLASH	485-492
<i>Irgasheva Umida Raimjanovna</i> TALABALAR KASBIY NUTQ KOMPETENTSIYASINI STEAM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH	493-498
<i>Turayeva Lolaxon Yuldashevna</i> ERKIN MEXANIK TEBRANISHLARNI MAPLE DASTURIY VOSITASI YORDAMIDA O'RGANISH VA NAMOYISH ETISH	499-505
<i>Kushakova Gulnora Egamkulovna</i> TALABA YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	506-510
<i>Kenjabayeva Dilafruz Abdisalimovna</i> OLIY O'QUV YURTI SHAROITIDA ZAMONAVIY O'QITUVCHINI TAYYORLASHNING DEONTOLOGIK KOMPONENTI	511-518
<i>Xasanova Gulnoza Raxatjanovna</i> KREDIT-MODULLI TA'LIM TIZIMI JARAYONIDA OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISH MUAMMOLARI	519-525

07.00.00 –Тарих фанлари

Тағбаев Амирбек Аширбаевич
Марказий Осиё халқлари тарихи ва этнологияси кафедраси,
Тошкент давлат шарқшунослик университети
amirbektfi@mail.ru

Б.Х.КАРМИШЕВА АСАРЛАРИДА “ИЛК ҚАБИЛАЛАР”ГА ОИД ЭТНОНИМЛАР МАСАЛАСИ

Аннотация. Маълумки, совет даври ўзбек халқининг шаклланишида иштирок этган турли уруғ ва қабилаларнинг худудий жойлашуви, лингвистикаси, антропологияси, этнографияси, манбашунослигини чуқур ўрганиш даври бўлди. Ушбу тадқиқотлар ичида Б.Х. Кармишеванинг изланишлари алоҳида ўрин эгаллайди. Этнограф олима Ўрта Осиё этнографияси бўйича тадқиқот олиб борар экан, кўплаб этноним, яъни уруғ номи билан боғлиқ жой номларига, ҳамда антропоним, яъни киши исмлари билан боғлиқ номларни учратади. Ҳар бир номни чуқур ўрганиб, турли манбалар асосида таҳлилга тортади. Ушбу мақолада Б.Х.Кармишеванинг этнонимлар масаласида олиб борган тадқиқотлари натижалари, уларнинг ўзига хос томонлари, бошқа тадқиқотлар билан фарқли ва ўхшаш томонлари очиб беришга ҳаракат қилинган. Айниқса, этнограф томонидан “ўзбек” этнонимига берилган таъриф, унинг асослари таҳлил қилинган бўлиб, унинг натижалари бугунги кунда Ўзбекистон этнографиясидаги долзарб масалалардан бири, яъни “ўзбек” номини келиб чиқиши муаммосини ечимини топишга ёрдам беради. Бундан ташқари, мақолада Б.Х. Кармишеванинг чигатой, хожа ва қаршилиқ, турк, калтатой, мусабозор, барлос, махатзамани-калтатой, мурза-калтатой, махаттари-калтатой, тиялик-калтатой, хайван-калтатой, варам-калтатой, ромити, регори, варзоби, халач, тагчи, миришкор, мўғул ва бошқа этноним, этнотопоним ва антропонимлар бўйича билдирган фикрлари қиёсий таҳлил қилиниб, бошқа тадқиқотлар билан ўхшаш ва фарқли жиҳатлари ёритилган. Мақолада этнограф олиманинг қарлуқлар ва бошқа туркий уруғларнинг шаклланиши, географик жойлашуви, моддий маданияти, урф-одатлари тўғрисидаги фикрлари, ушбу этнонимлар ҳақидаги тадқиқотлари тадрижий равишда ортиб, ривожланиб борганлиги адабиётлар таҳлили асосида очиб берилган.

Калит сўзлар: этноним, антропоним, ўзбек, этнография, топонимика, Б.Х. Кармишева, кичик уруғ ва қабила номлари.

Tagbayev Amirbek Ashirbaevich
Department of History and Ethnology of Central Asia,
Tashkent State University of Oriental Studies

IN THE WORKS OF B.H.KARMYSHEVA, THE PROBLEM OF ETHNONYMS ASSOCIATED WITH THE "FIRST TRIBES"

Abstract. It is known that the Soviet period was a period of in-depth study of the territorial position, linguistics, anthropology, ethnography, source study of various clans and tribes that participated in the formation of the Uzbek people. Among these studies, the work of B.Kh.Karmysheva occupies a special place.. Exploring the ethnography of Central Asia, the ethnographer comes across many ethnonyms, i.e. toponyms associated with generic names, and anthroponyms, i.e. names associated with personal names. Each name is studied in detail and analyzed based on various sources. This article attempts to reveal the results of B.Kh.Karmysheva's research on the issue of ethnonyms, their specific aspects, differences and similarities with other studies. In particular, the definition given by the ethnographer to the ethnonym "Uzbek", its foundations, is analyzed, and its results help to find a solution to one of the topical issues in the ethnography of Uzbekistan today, namely the problem of the origin

of the name "Uzbek". In addition, the article by B.Kh. Karmysheva comparatively analyzes the opinions expressed about Mongolian and other ethnonyms, ethnotoponyms and anthroponyms, such as: Chagatai, Khoja, Karshilik, Turk, Kaltatoy, Musabozor, Barlas, Mahatzamani-Kaltatoy, Murza-Kaltatoy, mahattari-kaltatoy, tilian-kaltatoy, hayvan-kaltatoy, varam-kaltatoy, romiti, regori, varzobi, halach, tagchi, mirishkor, as well as similarities and differences with other studies. The article reveals that the ethnographer's views on the formation, geographical location, material culture, customs of the Karluks and other Turkic families, research on these ethnonyms gradually increased and developed based on the analysis of literature.

Key words: ethnonym, anthroponym, Uzbek, ethnography, toponymy, B.Kh.Karmysheva, small family and tribal names.

Тағбаев Амирбек Аширбаевич

Кафедра истории и этнологии Центральной Азии,
Ташкентский государственный университет востоковедения

В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Б.Х.КАРМЫШЕВОЙ, ПРОБЛЕМА ЭТНОНИМОВ, СВЯЗАННЫХ С "ПЕРВЫМИ ПЛЕМЕНАМИ"

Аннотация. Известно, что советский период был периодом углубленного изучения территориального положения, языкознания, антропологии, этнографии, источниковедения различных родов и племен, участвовавших в формировании узбекского народа. Среди этих исследований работа Б.Х.Кармышевой занимает особое место. Исследуя этнографию Средней Азии, этнограф сталкивается со многими этнонимами, т.е. топонимами, связанными с родовыми названиями, и антропонимами, т.е. именами, связанными с личными именами. Каждое имя детально изучается и анализируется на основе различных источников. В данной статье предпринята попытка раскрыть результаты исследований Б.Х.Кармышевой по вопросу этнонимов, их специфических аспектов, различий и сходств с другими исследованиями. В частности, проанализировано определение, данное этнографом этнониму «узбек», его основы, а его результаты помогают найти решение одного из актуальных вопросов в этнографии Узбекистана сегодня, а именно проблемы происхождения имени «узбек». Кроме того, в статье Б.Х.Кармышевой сравнительно анализируются мнения, высказанные по поводу монгольских и других этнонимов, этнотопонимов и антропонимов, таких как: чагатай, ходжа, каршилик, тюрк, калтатой, мусабозор, барлас, махатзамани-калтатой, мурза-калтатой, махаттари-калтатой, тилиан-калтатой, хайван-калтатой, варам-калтатой, ромити, регори, варзоби, халач, тагчи, миришкор, а также, выделяются сходства и различия с другими исследованиями. В статье выявляется, что взгляды этнографа на формирование, географическое положение, материальную культуру, обычаи карлуков и других тюркских родов, исследования этих этнонимов постепенно увеличивались и развивались на основе анализа литературы.

Ключевые слова: этноним, антропоним, узбек, этнография, топонимия, Б.Х.Кармышева, малые родовые и племенные имена.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I11Y2023N02>

XX асрда Ўзбекистон ССР ҳудудида янги ўқув даргоҳларини очилиши, тарих, география, этнография, археология каби фанларга эътиборни кучайиши, Фанлар Академияси филиалини ташкил этилиши, Иккинчи Жаҳон уруши шарофати билан кўплаб шарқшунос олимларнинг Ўзбекистон ҳудудига эвакуация қилиниши, уларнинг маҳаллий илм масканларида фаолияти, кўплаб экспедициялар ташкил этилиши натижасида Ўзбекистонда ижтимоий фанлар ривожланди.

XX асрнинг иккинчи ярмида ўзбек халқининг шаклланишида иштирок этган турли уруғ ва қабилаларнинг ҳудудий жойлашуви, лингвистикаси, антропологияси, этнографияси, манбашунослигини чуқур ўрганиш даври бўлди. Минтиқа халқари, хусусан, ўзбек халқининг ўрганилишига ўз тадқиотлари билан ҳисса қўшган муаллифлар қаторига: Ш.Инагамов, С.П.Толстов, Т.Файзиев, Б.Аҳмедов, К.Шониёзов,

Х.Дониёров, М.Эрматов, Х.Зияев Т.Жданко, Б.Х.Кармышева, С.Губаева ва бошқаларни[1] киритиш мумкин.

Ушбу даврда кичик бир уруғ ёки қабила таҳлилига бағишланган тадқиқотлар сони кўпайиб борди. Масалан, 92 ўзбек уруғлари таркибидаги *арғин, барлос, керайит, манғит, қавчин, қангли, қипчоқ, қурама, қўнғирот* каби этнонимларни ўрганиш бўйича бир қанча муҳим тадқиқотлар[2] амалга оширилди.

XX асрнинг 70-80 йилларида этноним ва бошқа жой номларини чуқур ўрганишни ташкил қилишнинг назарий асосларини ривожлантиришга қаратилган бир нечта коллектив монографиялар ҳам чоп этилди. Улар орасида “Этнонимы”, “Ононмастика Средней Азии”, “Этнография имён”, “Этническая ономастика” кабилар[3] эътиборли бўлиб, улар Ўрта Осиё минтақаларида этнотопонимларни тадқиқ этишнинг назарий-услубий асоси бўлиб хизмат қилди. Худудга оид этнотопонимларни ўрганишга доир Б.Х.Кармишева асарлари[4] муҳим хулосалар чиқаришга ёрдам берди.

Б.Х. Кармишева Ўрта Осиё этнографияси бўйича тадқиқот олиб борар экан, кўплаб этноним, яъни уруғ номи билан боғлиқ жой номларига, ҳамда антропоним, яъни киши исмлари билан боғлиқ номларни учратади. Ҳар бир номни чуқур ўрганиб, турли манбалар асосида таҳлилга тортади.

XIX-XX аср бошлари Шарқий Бухоро худудларини ўрганга олима худуд аҳолисини 3 қисмга ажратади: уруғ-қабилавий номга эга бўлмаган ўтроқ аҳоли (чиғатой, хожа, қаршилиқлар ва б.); қадимдан худудга келиб ўрнашган ва ўзининг этнонимини сақлаб қолган уруғ ва қабилалар (турк, қарлуқ, халач, мўғул, меришкорлар ва б.); Дашти Қипчоқ худудидан кўчиб келган ўзбек қабилалари (қўнғирот, юз, лақай, семиз, кесамир, қатағон, дўрмон ва б.)[5, 67]

Олиманинг фикрига кўра XIX аср охири - XX аср бошларида “ўзбек” этноними фақатгина Дашти Қипчоқдан кўчиб келган аҳолига нисбатан ишлатилгани, қолган қабилалар учун энг кўп учрайдиган ном бу – турк бўлганлигини таъкидлайди.[5, 68] Амма бу ерда “ўзбек” этноним билан боғлиқ бир жиҳатни ҳисобга олиш лозим. Яъни, “ўзбек” номи тор маънода Дашти Қипчоқдан кўчиб келган ўзбек қабилалари авлодларини англатса, кенг маънода асосан Ўзбекистон худудида истиқомат қилган, умумий моддий ва маънавий маданиятга, тил ўхшашлигига эга аҳолига нисбатан ишлатилган. Бу масалада қатор олимларнинг ишларида чалкашлиқлар учрайди.[6] Аммо Б.Х. Кармишева ушбу жиҳатни тўғри талқин қилиб, сарт ёки ўзбек номларидаги муаммоли тушунчаларни таҳлил қилиб кетади.

Олима ўзбекларни 3 қисмга ажратган бўлишига қарамай, уларнинг тили, урф-одатлари ва қарашларини шу қадар кўп ўхшашлиқлар мавжудлигидан, уларни Россия империяси давридаёқ ягона ўзбек халқини ташкил этгани, фақатгина ҳар бир уруғ ёки қабиланинг ўзи хос локал хусусиятлари мавжуд эканлигини таъкидлайди.[5, 68]

Бухоро воҳаси этник таркибига тўхталар экан, олима аввало “чиғатой” этноними, уларнинг сони ва яшаш географиясига таъриф беради. Чиғатой номини антропонимлар қаторига қўшилса ўринли бўлади. Чунки уруғ номи Чингизхоннинг иккинчи ўғли, Моварауннаҳрда XIII асрда ҳукмронлик қилган Чиғатой исмидан келиб чиққан бўлиши эҳтимоли юқори. Аввалига ушбу ном асосан Чиғатойнинг аскарлари сифатида хизмат қилган мўғул қабилаларига нисбатан[7], кейинчалик XV асрдан бошлаб Моварауннаҳр ва Шарқий Туркистон аҳолисининг катта қисмига нисбатан ишлатила бошланган[8]. Ушбу худудга XIV аср охирида ташриф буюрган Руи Гонсалес де Клавихо ҳам ўз кундаликларида маҳаллий аҳолини “Чакатай” тарзида номлайди[9]. XVI асрда худудга

кўчманчи ўзбек қабилаларининг кириб келиши натижасида ҳудуд аҳолиси баъзи манбаларда уларда фарқланиш учун “чиғатой эли” сифатида аталиб келинган[10].

Ушбу антропоним кейинчалик топоним ва урбонимга айланиб, Ўзбекистоннинг кўплаб ҳудудларида шу номдаги шаҳар кўчалари, қишлоқлар учрайди[11]. Уни *чағатай* ёки *чақатай* шаклида талаффуз қилиниши ҳам мумкин. Ушбу уруғ номи билан боғлиқ аҳоли масканлари Шерабод, Лайлаган, Қорабоғ, Чиғатой ёки Азон-Чиғатой, Қишлоқбозор, Арслонбой, Сеплан, Наубаг, Кекирдак, Чуянчи, Мангузар, Саллиобод, Газарак ва бошқа ҳудудларда учрайди[5, 69].

Б.Х. Кармишева томонидан санаб ўтилган *хожа* ва *қаршилиқ* номлари аслида этноним ёки антропоним эканлиги баҳсли масаладир. Чунки *хожа* бу диний идентиклик бўлса, *қаршилиқ* эса ҳудудий идентикликдир. Олиманинг ўзи уларни асосий қисми Қарши ва Қарши воҳасининг ҳудудларидан бўлган ўзбеклар эканлигини таъкидлайди[5, 71-72]. Ўз фикрини давом эттириб, қаршилиқлар маҳаллий аҳоли билан яқин алоқада яшаб, уларнинг ичида ассимиляция бўлиб кетганлигини ёзади. Бу ҳолатдан маълум бўладики, ҳар бир ҳудудда домий савдо ёки бошқа масалада кўчиб юрувчи аҳоли вакиллари бўлиб, уларни келиб чиқишини аниқлаш маълум қийинчиқларга олиб келади. Б.Х. Кармишева ҳам бу аҳоли вакилларининг этник идентиклини аниқламаган. Фақатгина статистика маълумотлари ва сўровнома натижалари асосида уларни алоҳида гуруҳга ажратган.

Олима томонидан таъриф берилган ва тадқиқ этилган яна бир этноним – *турк* бўлиб, уларни тўрт қабилани бирлаштирган ном сифатида кўрсатган. Уларнинг биринчисини асли *турк* номидаги қабилалар, иккинчиси – *калтатойлар*, учинчиси – *мусабозорлар* ва тўртинчиси – *барлослар*[5, 72]. Унинг фикрига кўра қарлуқларнинг бир қисми ҳам ўзини турк, деб атаган. Ушбу ўринда ҳудди “ўзбек” этноними каби “турк” этнонимини ҳам тор ва кенг маънода тушуниш лозим. Тор маънода Ўзбекистон ва Тожикистон ҳудудида (Кофирнигон, Яхсу бўйлари, Қизилсу бўйлари, Сурхоннинг юқори ва ўрта оқимлари, Қоратоғдарё бўйлари, Хонақодарё бўйлари) истиқомат қилган кам сонли аҳоли тушинилса, кенг маънода туркий тилда сўзлашувчи ва маданий яқинликка эга бўлган кўплаб қабилаларни ўз ичига олувчи сиёсий номни тушуниш лозимдир.

Б.Х. Кармишеванинг ўзи ҳам ўзини турк – деб ҳисоблайдиган аҳоли вакиллари маҳаллий аҳоли вакиллари билан аралашиб ўзлиги деярли унутгани, баъзи ёши улуғ респондентлар ўзларини турк уруғидан бўлган тожиклар деб аташини белгилаб ўтади[5, 76]. Бундан тушиниш мумкинки, *турк* этноними Балжувон ҳудуди аҳолисига ворисийлик тамойили асосида ўтган, аммо ХХ аср бошларида истиқомат қилган маҳаллий аҳоли ўзини бундай этноним вакили сифатида ҳисобламаган.

Ўзини турклар номи остида бирлашган яна бир этноним *калтатой* бўлиб, улар Сурхандарё вилоятининг Сариосиё туманида тўққизта шаҳобчалари истиқомат қилиши таъкидланган. Улардан фақатгина олти шаҳобчасининг номи сақланган: *махатзамани-калтатой*, *мурза-калтатой*, *махаттари-калтатой*, *тиялик-калтатой*, *хайван-калтатой*, *варам-калтатой*. Б.Х. Кармишева улардан учтасини маъносини таҳлил қилиб, тиялик – туя боқувчи, хайван – ҳайвон боқувчи, варам – шиш сифатида талқин қилади. Бундан маълум бўладики, бу гуруҳ аҳоли вакиллари ўзаро хўжалик машғулотларига кўра фарқланиб, битта катта уруғнинг турли тармоқларини ташкил қилган ва Ўзбекистоннинг жанубий минтақаларида тарқалиб кетган.

Барлос этнонимининг келиб чиқиши, шаҳобчаларга бўлиниши, минтақа бўйлаб тарқалиши бўйича маълумотлар кўп ва турличадир. Бир қатор тадқиқотчилар уларни Чингизхон даврида кириб келган, сўнгра ислом динини қабул қилиб, туркийлашган

мўғул қабиласи сифатида таърифлайди[12]. Б.Х. Кармишева эса уларни кенг тарқалган ва сони жиҳатидан кўп бўлган туркий қабиласи сифатида баҳолайди[5, 179-180]. Аммо олима ҳам барлос этнонимини келиб чиқиши мўғул уруғларидан эканлигини таъкидлаб, буни инкор этувчи асосли тадқиқот ҳам, таҳмин ҳам йўқлигига урғу беради[5, 179-180]. Бундай хулосаларни шаклланишига асос сифатида мўғуллар тарихи ҳақида маълумот берувчи асосий манбалардан бири Рашиддиннинг асаридаги ёзувлар келтирилади[13].

Этнонимнинг этимологияси бўйича асосли маълумотлар Абулғози Баҳодирхоннинг “Шажараи турк” асарида келтирилган бўлиб, унга кўра “барлос” сўзи – “ҳарбий саркарда, қўмондон”, деган маъноларни англатган[14]. Ушбу этноним 92 ўзбек уруғлари таркибидан жой олиб, кўплаб тадқиқотчилар томонидан ўзбек халқининг асосини ташкил қилган уруғлар қаторида ўрганилган[2]. XX асрда барлос этноними Самарқанд вилоятининг Иштихон, Ургут, Булунғур; Бухоро вилоятининг Ромитан тумани ҳудуди топонимикасида учраши[15], уларнинг Зарафшон воҳасида ҳам кенг тарқалганини ва ўзининг номини қисман бўлса-да, сақлаб қолганидан далолат беради. Барлосларнинг нисбатан кўп сақланиб қолган ҳудуд сифатида Сурхондарё ва қисман Қашқадарё ҳудудини кўрсатиб ўтилади[16]. Ушбу мисоллардан кўринадик, Б.Х. Кармишева томонидан ўрганилган барлос этноними ҳақиқатдан ҳам Ўзбекистоннинг жанубий ҳудудларида кенг тарқалган бўлиб, улар вақт ўтиши билан янада кенгроқ ҳудудларга миграция қилиб, ўз этнонимларини олиб кетишган. Шу сабабли замонавий Ўзбекистоннинг турли ҳудудларида барлос этноними билан боғлиқ турли топонимлар учратиш мумкин.

Б.Х. Кармишева томонидан ўрганилган яна бир катта туркий қабилалардан бири қарлуқлар бўлиб, Хисор тоғлари атрофида жойлашган қарлуқлар ўзларини *турк-қарлуқ*, деб аташи ҳақида маълумот беради[5, 79]. Ушбу этнонимнинг географик жойлашувига нисбатан турли номлари шаклланиши, уларни сони ва ўрни бўйича ўз қарашларини келтиради. Унга кўра: Ромитан қарлуқлари ўзини – *ромити*, Варзоб дарёси бўйи қарлуқлари – *варзоби*, Регарлик қарлуқлари – *регори*, Шарғундарё бўйи қарлуқлари – *Тахчиан каллуги*, Халқаёр дарёси қарлуқлари – *ипак-қарлуқ*, Жанубий Тожикистон қарлуқлари – *каллик-мардум*, Яван водийсий қарлуқлари – *хисори каллук*, Балжувон беклиги қарлуқлари – *балживан каллуги*, Кулобнинг жануби-шарқида Афғонистонлик қарлуқлар ўзини – *дарначи-каллик*, деб аташи ҳақида маълумот беради[5, 79-83]. Турк-қарлуқлари орасида бундай майда этнонимларнинг шаклланишига географик жойлашув катта таъсир кўрсатган. Улар ўз истиқомат қилган дарё, қишлоқ, шаҳарча, беклик, тоғ номларини қўшиб, бошқа қарлуқ қабилаларидан алоҳида кўрсатишга ҳаракат қилган.

Б.Х. Кармишева ўз экспедицияси давомида қарлуқларнинг “*каллук, каллик, каллук, карлук, карлук*” шаклидаги этнонимларини учратган ва ўз кундаликларида қайд этган[5, 79-83]. Бундан кўринадик, илмий доирада “қарлуқ” шаклидаги этник ном қабул қилинсада, Жанубий Ўзбекистон ва Тожикистон маҳаллий аҳолиси орасида унинг турли талаффуз ва шаклдаги турлари учрайди.

Бу борада қарлуқларнинг тадқиқотида катта урғу берган академик К.Ш.Шониёзов ҳам ўз фикрларини билдирган. Унга кўра, қарлуқларни ёзма манбаларда илк марта тилга олиниши “гэлолу (гэлу)” шаклида Таншуда, кейинчалик Ўрхун-Энасой битикларида учрайди[16]. Бундан ташқари, араби ва форс-тожик тилидаги манбаларда қарлуқ этноними бузилган тарзда – *харлуқ, харлуж, халлух* ва бошқа шаклларда ҳам учраган[16, 5]. Академик К.Ш.Шониёзов томонидан берилган ушбу маълумотлар Б.Х.

Кармишева томонидан маҳаллий аҳоли ҳам этнонимни турлича бузиб айтганини исботлайди. Ўз вақтида К.Ш.Шониёзов қарлуқлар бўйича XX асрнинг иккинчи ярмигача алоҳида тадқиқот мавжуд эмаслиги, фақатгина 1950 йиллардан бошлаб, бу масалага эътибор кучайгани, А.К.Писарчик ва Б.Х.Кармишеванинг мақоласи[17] алоҳида аҳамиятга молик эканлигини таъкидлаб ўтган.

Б.Х. Кармишева қарлуқлар, уларнинг шаклланиши, географик жойлашуви, моддий маданияти, урф-одатлари тўғрисида бир қанча бошқа мақолала ва тадқиқотларида ҳам атрофлича тўхталиб ўтган бўлиб, ушбу этноним ҳақидаги фикрлари тадрижий равишда ортиб, ривожланиб борганлигини қайд этиш лозим[18]. Қарлуқ этноними ҳозирги кунгача Ўзбекистоннинг баъзи ҳудудларида топоним сифатида сақланиб қолган бўлиб, XX асрда Самарқанднинг Пахтачи; Бухорининг Олот, Ғиждувон, Бухоро, Жондор, Когон; Навоийнинг Нурота[19] ва бошқа туманларда учрайди.

Б.Х.Кармишева томонидан маълумот берилган халач этноними 1924 йилги аҳолини рўйхатга олиш ҳужжатларида учрамайди. Олима томонидан улар истиқомат қилган беш қишлоқ (Шох қишлоқ, Жарқўрғон, Сарой қишлоқ, Бешкал, Лайлакон) номи келтирилган бўлиб, уларнинг сақланиб қолганлиги тахмин сифатида кўрсатилган[5, 83]. Бу этнонимнинг шаклланиши, маъноси бўйича бошқа маълумотлар келтирилмаган. Қозоқ тилшуноси С.Аманжолов халач (халач)ларни 24 оғуз қабила иттифоқига киргани, асли этимологияси алач (алаш) этноними билан боғлиқ бўлиши ҳақида ёзган эди[20]. Яна бир гуруҳ олимлар халачларни Турондан Афғанистон ва Эронга кўчиб ўтгани тўғрисида тахмин билдириб, аввал Ғазнавийлар, сўнг Ғурийларга хизмат қилган, деб ҳисоблайди. Натижада улар Афғанистон ҳудудларида жойлашиб, бу ҳудуддаги энг катта қабилалардан бири бўлган гильзайи (пашту тилида *giljiy*, birlikда *gildjay*) қабиласининг генетик асосини ташкил қилган[21]. Пуштунлар этногенези масаласи билан шуғулланган Н.А.Аристон уларнинг халачлардан келиб чиқишига шубҳа билдирган[22]. Ўз вақтида ушбу этноним маъносини Рашиддин (туркий *qal aṣ* – “оч қол”)[23], А. Вамбери[24] (туркий *qılıç* – “қилич”) сўзларинидан шаклланган бўлиши мумкинлигини тахмин қилган. Ҳозирги кунга келиб ушбу этнонимнинг қай даражада сақланиб қолганлигини номаълум, аммо XX асрда Зарафшон воҳасида Халач – Халачиён шаклидаги учта топоним мавжудалиги қайд этилган[25].

Б.Х.Кармишева томонидан таҳлилга тортилган яна бир этноним *тағчи (тоғчи)* бўлиб, бу номдаги аҳоли ўзини қатағонлар, деб ҳам атаган[5,83]. 1924 йилги статистика маълумотларида улар учрамайди. Улар асосан тоғли ҳудудларда истиқомат қилгани сабабли ҳам ўзларини *тоғчи (тағчи)* – деб номлаб, бошқа қатағонлардан ўзларини алоҳидалашга интиланлар. Уларнинг кичик гуруҳлари Сурхандарёнинг Бойсун, Сариосиё туманлари, Сангартак, Халқаёр, Қайроқ, Гашноз каби қишлоқларда истиқомат қилган. Бу ерда қадимий *тоғчи* уруғи билан, қатағон қабиласининг таркибига кирган ва асосан тоғли ҳудудларда истиқомат қилган *тоғли* (қатағон) этнонимини фарқлаб олиш лозим. Чунки Сурхандарё ва қисман Қашқадарёда *қарлуқ, барлос, қовчин, керайит, меркит, чиғатой, тоғчи* каби Шайбонийлардан олдинги уруғ-қабила тизимига хос жой номлари анчагина кўп учрайди[26].

Б.Х.Кармишева томонидан тадқиқ қилинган кичик ўзбек тилли қабилалардан бири – *миришкорладир*. Улар асосан бир неча кичик қишлоқларда (Меришкорон, Мирзаали, Қорамиришкор, Қизилжар) истиқомат қилиб, бошқа маҳаллий аҳоли билан аралашиб яшаган[5, 86].

XX асрда Самарқанд вилоятида (Самарқанд, Қўшробот ва Пайариқ туманларида), Бухоро вилоятида (Бухоро, Қоракўл, Ромитан, Пешку, Ёждувон ва Шофиркон туманларида) ва Навоий вилоятининг Кармана туманида Миришкор номли бир неча аҳоли масканлари мавжуд бўлган[27]. Воҳада “Миришкор” номли топонимларнинг пайдо бўлиши ҳам Қашқадарё воҳаси билан боғлиқ бўлса керак. Чунончи, Қашқадарё воҳасининг жануби-ғарбий ҳудудлари – қадимдан Касби мавзеси номланган ҳудуд аҳоли орасида “миришкор” деб аталувчи маҳаллий аҳоли яшаб, ўнлаб қишлоқларга эга мазкур аҳоли гуруҳи ўзбек тилининг қарлуқ лаҳжасида сўзлашган. Анъанавий ўзбек уруғлари рўйхатида қайд этилмаган бўлса-да, миришкорлар ўзбекларнинг бир уруғи сифатида, асосан ўтроқ турмуш тарзида ҳаёт кечирган[28]. Маълумки, “миришкор” сўзи ҳозирги кунда “деҳқон”, “боғбон” маъноларида қўлланилади. Лекин Б.Х. Кармишева бу этнонимнинг маъноси машғулот билан боғлиқлиги ва тожик тилидаги сўздан олинган бўлиши мумкинлигига ишора қилади[5, 86]. Ўрта асрларда *шикор* бу – ов жараёни ҳисобланиб, уни ташкил қилишган *амири шикор* – миришкор жавобгар бўлиб, балки шу лавозим кейинчалик аҳоли маскани номига кўчган.

Б.Х.Кармишева томонидан ўрганилган қадимдан келиб ўрнашган қабилалар (ранние племена)[5, 86] сифатида юқорида таҳлилга тортилган этнонимлар белгиланган. Улар қаторига *мусабозор*[5, 78] ва *мўғул*[5, 85] этнонимларини ҳам қўшиш мумкин. Аммо ушбу этнонимларнинг шаклланиши борасида маълумотлар келтирилмаган. Олима уларнинг тахминий миқдори, яшаш географияси ва турли ҳудудий номларини келтириш билан чекланган. Бу ҳолатга балки уларнинг кам сонса сақланиб қолгани, мавжуд аҳоли ҳам ўз келиб чиқиш тарихини деярли унутиб, бошқа катта уруғлар таркибига сингиб кетгани сабаб бўлиши мумкин. Чунки асрлар давомида доимий этномаданий алоқалар турли уруғлар ўртасидаги лингвистик, маданий ва ижтимоий чегаралар бузилиб, ассимиляциянинг кучайишига олиб келган. Натижада жанубий Тожикистон ва Ўзбекистон ҳудудида истиқомат қилувчи кўплаб этнонимлар ҳақиқий этимологик маъносидан йироқлашиб, фақатгина ворисий ном сифатида сақланиб қолган.

Adabiyotlar/Literatura/ References:

1. Инагамов Ш. Этнический состав населения и этнографическая карта Ферганской области и границах Узбекской ССР. –Ташкент, 1955.; Толстов С.П. Народы Средней Азии и Казахстана. Том I. –Москва, 1962. –С. 794.; Толстов С.П. Народы Средней Азии и Казахстана. Том II. –Москва, 1963. –С. 176.; Файзиев Т. Узбеки-курама (в прошлом и настоящем).-Дисс...на соис. канд. ист. наук. –Ташкент, 1963.; Аҳмедов Б. Ўзбекларнинг келиб чиқиши. –Ташкент, 1964.; Шаниязов К. Узбеки-карлуки. –Ташкент, 1964.; Аҳмедов Б. Государство кочевых узбеков. –М.: Наука, 1965. –С. 180.; Шаниязов К.Ш. К этнической истории узбекского народа. –Т.: Фан, 1974. –С. 341.; Дониёров Х. Ўзбек халқининг шажара ва шевалари. –Ташкент, 1968.; Эрматов М. Этногенез и формирование предков узбекского народа. –Ташкент, 1968.; Зияев Х.З. Узбеки в Сибири (XVII начале XIX в.) Ташкент:Фан, 1968. –С. 73.; Жданко Т.А. О типе этнических общностей с прежитками родоплеменной структуры в средней Азии и Казахстане (XIX начале XX вв.)-Москва, 1973.; Кармишева Б.Х. Очерки этнической истории южных районов Таджикистана и Узбекистана (по этнографическим данным). –М.: Наука, 1976. –С. 324.; Губаева С. Этнической состав населения Ферганы в конце XIX начале XX в. –Ташкент: Фан, 1983. –С. 150.
2. Решетов В.В. К вопросу о термине “Курама” и кураминцах.//Бюллетень АН УзССР. 5, Ташкент, 1945.; Ишаев А. Манғит сўзининг этимологияси ҳақида//Ўзбек тили ва

- адабиёти масалалари, 1958. 2. –Б. 63-65.; Кармишева Б.Х. О некоторых древних тюркских племенах в составе узбеков. //Сб. науч. Тр. Международного конгресса востоковедов. Т. III. –М., 1960. –С. 183-189; Абдурахмонов Д.А. Қавчин сўзининг тарихи ҳақида.//Адабиётшунослик ва тилшунослик масалалари, 5-китоб, Тошкент, 1963. –Б. 571-573. ; Дониёров Х. Қипчоқ ўзбекларининг тарихи ва қипчоқ этноними ҳақида// Материалы научной конференции СамГУ. –Самарқанд, 1966. –Б. 63-69.; Ҳасанов Б. Барлос уруғи ва Барлос этноними ҳақида//Тилшунослик масалалари. – Тошкент, 1978. –Б. 243-250; Караев С. Этнонимика. –Ташкент: Ўзбекистон, 1978. –Б. 24.; Ҳасанов Б.Х. Об этнотопонимах барлас и суджина//Ономастика Узбекистана. – Ташкент: Ўқитувчи, 1987. –С. 56-57.; Мамедов М.А. Об этнониме канлы//Ономастика Узбекистана. –Т.:Ўқитувчи, 1987. –С. 14-15.; Охунов Н. Этноним кыпчак в топонимии Ферганской долины//Азарбайжан ономастикаси праблемалари. III. –Баку, 1990. –С. 190-191.;
3. Этнонимы. – Москва: Наука, 1970. –С. 270.; Этнография имён. –Москва: Наука, 1971. – С. 263.; Ономастика Средней Азии./под. ред. В.А.Никонов и А.М.Решетов. –Москва: Наука, 1978. –С. 228.; Ономастика Средней Азии 2../под ред. В.А.Никонов и С.У.Умрзаков.–Фрунзе: Илим, 1980. Этническая ономастика. –М: АН СССР инст. этнограф. Филол, 1984. –С. 192.
 4. Кармишева Б.Х. Следы средневековых этнонимов и антропонимов в узбекских генеалогиях // Ономастика Средней Азии. – Москва: Наука, 1978. – С. 18-28; Ўша муаллиф: Слово аймак в этнонимии и топонимии Узбекистана. // Ономастика Средней Азии. –Фрунзе: Илим, 1980. –С. 24-34;
 5. Кармишева Б.Х. Очерки этнической истории южных районов Таджикистана и Узбекистана. – М.: Наука, 1976. – С. 67.
 6. Қаранг: Гаврилов М.Ф. Материалы к этнографии «тюрюк» Ура-тюбинского района. – ТСАГУ, сер. II, Orientalia, вып. 2, Ташкент, 1929; Винников Я.Р. Современное расселение народов и этнографических групп в Ферганской долине. – СЭС, II, ТИЭ, т. XLVII, 1959.
 7. Султанов Т. И. К историографии этнополитической истории улусов Джучи и Чагатая. Золотоордынское обозрение, Т. 5, № 1, 2017. С. 74—92.
 8. Чиғатой. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. – Тошкент, 2005.
 9. Пилипчук Я. В. Улус Чагатая и государство Тамерлана XIII — начала XV веков по сведениям европейских источников. Культурное наследие Евразии. Алматы, 2016. – С. 665.
 10. Трепавлов В. В. Шибаны: несостоявшийся этноним. Золотоордынское обозрение, Т. 7, № 2, 2019. – С. 351–371.
 11. Қораев С. Ўзбекистон вилоятлари топонимлари. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2005. – Б. 17, 19, 24 ва б.
 12. Қаранг: Бартольд В.В. Сочинения. Том V. Работы по истории и филологии тюркских и монгольских народов. – Москва: Наука, 1968. – С. 168; Ҳасанов Б. Барлос уруғи ва Барлос этноними ҳақида // Тилшунослик масалалари. – Тошкент, 1978. – Б. 243-250; Ҳасанов Б.Х. Об этнотопонимах барлас и суджина // Ономастика Узбекистана. – Ташкент: Ўқитувчи, 1987. – С. 56-57; Manz V.F. The rise and rule of Tamerlan. – Cambridge: Cambridge University Press, 1989. – P. 28; Asimov M.S., Bosworth C.E. History of Civilizations of Central Asia. UNESCO Regional Office, 1998. – P. 320.
 13. Рашид ад-Дин. Сборник летописей. – Т. 1, кн. 2. – С. 48.
 14. Абуль-Гази-багадур-хан. Родословное древо тюрков. – Москва-Ташкент-Бишкек, 1996. – С. 45
 15. Қаранг. Туйчиев У. История расселения народов Узбекистана (по данным топонимии Зарафшанской долины): Автореф...канд. дис.–Т.,1990; Маликов А.М. Тюркские этнонимы и этнотопонимы долины Зерафшана... С. 144-184.

16. Қаранг: Шаниязов К.Ш. Узбеки-карлуки. – Ташкент: Наука, 1964. – С. 12
17. Писарчик А.К., Кармышева Б.Х. Опыт сплошного этнографического обследования Кулябской области. Изд-во АН ТаджССР, 1953. – С. 79-95.
18. Кармышева Б.Х. Сведения об узбекских родах семиз и кесамир // Сборник статей по истории и филологии народов Средней Азии, 1953. – С. 102, 107; Ўша муаллиф: Узбеки-локайцы Южного Таджикистана. – Душанбе, 1954. – С. 2, 8, 14-16; Ўша муаллиф: Некоторые сведения к этногенезу населения южных и западных районов Узбекистана // КСИЭ, Вып. XXVII. – М., 1955. – С. 14-19.; Ўша муаллиф: Жилище узбеков племени карлук южных районов Таджикистана и Узбекистана // ИООН АН ТаджССР, вып. 10-11, 1956. – С. 13-23.
19. Қаранг. Туйчиев У. История расселения народов Узбекистана (по данным топонимии Зарафшанской долины): Автореф...канд. дис.-Т.,1990; Маликов А.М. Тюркские этнонимы и этнотопонимы долины Зерафшана... С. 144-184.
20. Аманжолов С. Вопросы диалектологии и истории казахского языка. – Алматы, «Санат», 1997. – С. 53.
21. История Афганистана с древнейших времен до наших дней. Отв. ред. Ю. В. Ганковский. – М., «Мысль», 1982. – С. 79.
22. Аристов Н.А. Англо-индийский «Кавказ». Столкновения Англии с авганскими пограничными племенами (Этничко-исторический и политический этюд) / «Живая старина». Периодическое издание отделения этнографии ИРГО / Под ред. В. И. Ламанского. — Вып. IV. — СПб, 1899. — С. 463.
23. Фазлаллах Рашид-ад-Дин. Сборник летописей (Джами ат-Таварих). – М.-Л. АН СССР, 1952. – С. 51-52.
24. Щербак А.М. Рецензия на статью Г. Дёрфера. Халаджские материалы (G. Doerfer. Khalaj Materials) // «Советская тюркология», № 2 — 1973, Баку. – С. 111.
25. Qorayev S. Toponimika. – Т.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2006. – В. 81-82.
26. Каюмов А. Этническая ситуация на территории Южного Узбекистана в XIX – начале XX века ... – С. 15-17.
27. Маликов А.М. Тюркские этнонимы и этнотопонимы долины Зерафшана ... – С.168.
28. Қораев С. Географик номлар маъноси. – Т.: «Ўзбекистон», 1978. – Б. 79.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 11 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).